

Культурологія

УДК 130.2 "19/20"

Герчанівська Поліна Евальдівна
доктор культурології, професор,
завідувач кафедри культурології
та інформаційних комунікацій
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
ORCID 0000-0003-3647-6265

ДИХОТОМІЯ СХІД–ЗАХІД: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Метою роботи є історико-культурологічний аналіз дихотомії Сходу і Заходу як антиномних систем з імманентними семантичними кодами. **Методологія.** Концептуальним методологічним ядром дослідження є *історико-компаративний аналіз* дихотомії Схід–Захід. За допомогою метода *герменевтичної інтерпретації* розкриті особливості східної та західної цивілізацій, що обумовлюють їх дихотомію; для визначення механізмів інтеракції цивілізацій був використаний *діалогічний метод*. **Наукова новизна** роботи полягає у концептуалізації феномена дихотомії Схід–Захід з позицій бінарної опозиції *Я–Інший*. На основі історико-компаративного аналізу східної та західної цивілізацій розкриті чинники, механізми і результати їх взаємодії на різних етапах світової історії. Висунуто гіпотезу для пояснення переходу світової системи від глобалізації до нової форми інтернаціоналізації – *діалогізації*. **Висновки.** Розглянуто історико-культурологічний аспект дихотомії Схід–Захід у ракурсі концепту *Я–Інший*. Визначені чинники світоглядного паралелізму східних і західних цивілізацій як антиномних систем з різним світоглядом, традиціями, економічним та військово-політичним потенціалом. Простежені змістові трансформації дихотомії Схід–Захід в умовах входження однієї культури у семіосферу *Іншої* культури у часовій перспективі. Розкриті чинники діалогічного повороту у міжнародних відносинах в умовах всевітніх інтегративних процесів на зламі ХХ–ХХІ ст. Показано, що у ХХІ ст. на зміну глобалізації приходить діалогізація як сучасна форма інтернаціоналізації суспільного життя, що ґрунтується на комунікативному принципі.

Ключові слова: дихотомія Схід–Захід; діалог цивілізацій; діалогізація.

Герчановская Полина Эвальдовна, доктор культурологии, профессор, заведующая кафедрой культурологии и информационных коммуникаций Национальной академии руководящих кадров культуры и искусства

Дихотомия Восток–Запад: историко-культурологический аспект

Целью работы является историко-культурологический анализ дихотомии Востока и Запада как антиномных систем с имманентными семантическими кодами. **Методология.** Концептуальным методологическим ядром исследования является *историко-компаративный анализ* дихотомии Восток–Запад. С помощью метода *герменевтической интерпретации* раскрыты особенности восточной и западной цивилизаций, обуславливающие их дихотомію; для определения механизмов интеракции цивилизаций был использован *диалогический метод*. **Научная новизна** работы заключается в концептуализации феномена дихотомии Восток–Запад с позиций бинарной оппозиции *Я–Другой*. На основе историко-компаративного анализа восточной и западной цивилизаций раскрыты факторы, механизмы и результаты их взаимодействия на различных этапах мировой истории. Выдвинута гипотеза для объяснения перехода мировой системы от глобализации к новой форме интернационализации – *диалогизации*. **Выводы.** Рассмотрен историко-культурологический аспект дихотомии Восток–Запад в ракурсе концепта *Я–Другой*. Определены факторы мировоззренческого параллелизма восточных и западных цивилизаций как антиномных систем с разным мировоззрением, традициями, экономическим и военно-политическим потенциалом. Прослежены смысловые трансформации дихотомии Восток–Запад в условиях вхождения одной культуры в семіосферу *Другой* культуры во временной перспективе. Раскрыты факторы диалогического поворота в международных отношениях в условиях глобальных интеграционных процессов на рубеже ХХ–ХХІ вв. Показано, что в ХХІ в. на смену глобализации приходит диалогизация как современная форма интернационализации общественной жизни, основанная на комунікативном принципе.

Ключевые слова: дихотомия Восток–Запад; диалог цивилизаций; диалогизация.

Gerchanivska Polina, D. Sc. of Cultural Studies, professor, Head of the Department of Cultural Studies and Information Communications National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

East–West dichotomy: historical and cultural aspect

The purpose of the article is a historical and cultural analysis of the dichotomy of the East and the West as antinomy systems with immanent semantic codes. **Methodology.** The conceptual methodological core of the study is a *historical-comparative analysis* of the East–West dichotomy. With the help of *the hermeneutic interpretation method*, the peculiarities of eastern and western civilizations which determine their dichotomy are revealed; *the dialogic method* is used to determine the mechanisms of interaction of civilizations. **The scientific novelty** of the work lies in the conceptualization of the phenomenon of East–West dichotomy from the standpoint of the binary opposition *I–Other*. Based on the historical-comparative analysis of Eastern and Western civilizations, the factors, mechanisms, and results of their interaction at various stages of world history are revealed. A hypothesis was advanced to explain the transition of the world system from globalization to a new form of internationalization – *dialogization*. **Conclusions.** The historical-cultural aspect of the East–West dichotomy is considered from the perspective of the concept *I–Other*. The factors of the worldview parallelism of Eastern and Western civilizations as antinomial systems with different worldviews, traditions, economic and military-political potential are identified. The semantic transformations of the East–West dichotomy are studied in the context of the entry of one culture into the semіosphere of another culture in a time perspective. The factors of the dialogical turn in international relations in the context of global integration processes at the turn of the ХХ – ХХІ centuries are revealed. It is shown that in the ХХІ century globalization is being replaced by dialogization as a modern form of internationalization of social life based on the communicative principle.

Key words: East–West dichotomy; dialogue of civilizations; dialogization.

В останні десятиліття в науці з усією виразністю починає проявлятися тенденція до вивчення комунікативного аспекту міжнародних відносин. Цей діалогічний поворот був викликаний всезростаючою потребою в радикальній зміні тієї конфліктогенної ситуації, що склалась у світі на зламі ХХ–ХХІ ст. Актуальною проблемою в умовах всесвітніх інтегративних процесів є протистояння цивілізацій з різною ментальністю й, у першу чергу, взаємовідносини між Сходом і Заходом¹.

Незважаючи на багатотисячолітню історію взаємин, ці світи так і не подолали світоглядного паралелізму і залишаються антиномними системами. Якщо Захід асоціюється з науковою раціональністю, прогресом та інноваціями, демократією й ідеалами лібералізму, то Схід – з усталеним досвідом, традиціями, сприйняттям гармонійного порядку як вищої цінності, прагненням досягнути основи світобудови як цілого, не порушуючи її ієрархії та порядку. Якщо Захід віддає пріоритет індивідуально-особистісному, то Схід – колективно-родовому. Однак, Схід – це не гомогенна структура, і при вивченні комунікативного аспекту взаємин Сходу й Заходу необхідно враховувати іманентні духовні традиції кожної культури в контексті її історичного розвитку.

Залежно від змістового поля епохи, взаємовідносини цих цивілізацій були неоднозначними: періоди агресивності й ізоляціонізму змінювались фазою взаємодії й взаємовпливу. Розглянемо історико-культурологічний аспект цієї проблематики з позицій концепту *Я–Інший* як прояву діалогу культур і простежимо змістові трансформації дихотомії Схід–Захід в умовах входження однієї культури у семіосферу *Іншої* культури.

Формування окремих цивілізацій як локальних спільнот індивідів, об'єднаних природно-кліматичними умовами, відносною схожістю менталітету, почалося ще в глибоку давнину. В основі їхньої відмінності лежали, як правило, історичні, соціальні, релігійні й культурні чинники. Однак домінуючим детермінантом міжцивілізаційних конфліктів були економічні та воєнно-політичні фактори. Ситуація загострилась в епоху географічних відкриттів та подальшої колоніальної експансії. На початку Першої світової війни колоніальна система охоплювала значну частину планети (країни Азії, Африки, Південної Америки тощо).

Посилення контактів (економічних, політичних) між країнами сприяло формуванню світової ієрархічної системи, що інтегрувала як великі держави, так і країни з різним ступенем підпорядкованості. Причому лідерство у цій системі, залежно від співвідношення економічного й військово-політичного потенціалу країн, неодноразово змінювалося. До початку Першої світової війни домінуючу роль в ній грали одинадцять держав (Англія, Бельгія, Німеччина, Голландія, Данія, Іспанія, Італія, Португалія, Франція, США і Японія); на колонії доводилося 24,6 % території земної кулі, на домініони – 14,1 % і на країни, які зберегли незалежність (хоча б формальну), – 34 % [2, 16].

Однією з центруючих сил у формуванні світової системи стало *поширення християнства* по всьому світу. Християнство стало не тільки засобом скріплення світової ієрархічної системи але й найважливішим інструментом розриву з минулим підкорених народів. Іншим модератором формування світової системи був *капіталізм*. У східні країни, з їх традиційними продуктивними силами і засобами виробництва, капіталізм був привнесений ззовні – із Західної Європи.

Руйнуючи і реформуючи систему традиційних відносин, капіталізм перетворився в більшості колоній у систематизуючий уклад. У формально незалежних країнах, хоча збереження влади в руках верхівки місцевого правлячого класу і консервувало традиційні структури, однак не змогло протидіяти зовнішнім факторам, що сприяли формуванню капіталістичних відносин. У другій половині ХІХ ст. виникає ще один вид системних зв'язків – *технологічний*. Налагоджуються двосторонні відносини між метрополіями і колоніями: з метрополій у колонії надходять інвестиції, машинно-технічне обладнання, кваліфіковані кадри; в метрополії направляється сировина і первинно перероблена продукція.

Напередодні Першої світової війни світова ієрархічна система досягла піку свого розвитку, наочно продемонструвавши перевагу європейської цивілізації. Зі встановленням колоніального панування, що супроводжувалось створенням колоніальної адміністрації, прийняттям законодавства, заснованого на нормах європейського права, руйнується вся ієрархія інститутів автохтонних цивілізацій. У результаті формується своєрідна дворівнева модель суспільства.

Представники верхнього рівня (як правило, іноземці) жили за принципами й нормами європейської цивілізації, стримуючи розвиток і деформуючи місцеву цивілізацію за допомогою своїх моральних, правових норм і репресивного апарату. Верхівка традиційної еліти – носій і гарант цінностей автохтонної цивілізації – використовувалась колоніальною владою для проведення експансійної політики шляхом надання їй певних благ і привілеїв. Абсолютна ж більшість населення продовжувала жити за традиційними нормами (релігійними, культурними, правовими тощо).

У колоніях розмивання окремих елементів місцевої цивілізації й деформація її цивілізаційних характеристик відбувалися переважно насильницьким шляхом. Однак у першій половині ХХ в. цей процес прийняв загальний характер. В умовах зростаючої економічної, технічної та військової переваги європейських держав він охопив також країни, які зберегли реальну або формальну незалежність (Японія, Китай, Таїланд, Іран). Щоб вижити, ці країни були змушені запозичувати європейську техніку й знання, створювати відповідні організаційні структури, але головне – готувати кадри (часто в Європі

та Америці), які були б здатні володіти цією технікою. Навчання кадрів за європейським зразком трансформували світоглядні, соціальні, культурні та релігійні особливості народів, котрі почали розглядатися як прояв запізненого розвитку.

Створювалася ілюзія зближення цивілізацій на основі економічних, технологічних факторів і загальнолюдських цінностей, однак відставання країн Азії й Африки від Заходу за економічними та соціальними параметрами й усвідомлення своєї “неповноцінності” зумовили, з одного боку, принижений стан автохтонних цивілізацій, а з іншого – стимулювали широкі запозичення не тільки технологій, але й західного світогляду, що часто входило у протиріччя з місцевими умовами та культурою.

Перша світова війна виявила протиріччя як між митрополіями і колоніями, так і великими державами; перші тріщини починає давати колоніальна система. Це спричинило кризу і стагнацію світової ієрархічної системи. Друга світова війна остаточно змінила розстановку сил у світі: в результаті національно-визвольного руху була ліквідована колоніальна система як інститут; отримали незалежність домініони; звільнюються від іноземного впливу країни, які зберігали формальну незалежність.

Спроби осмислення цього процесу знайшли відображення в концепціях вестернізації, модернізації, симбіозу, синтезу (теорія залежності Р. Пребіша [4;18], теорія відсталості А.Г. Франка [12], концепція залежно-асоційованого суспільства Фернандо Енріке Кардозу [10], теорія “світ-система” І. Валлерстайна [1;20] та структурної нерівності Й. Галтунга [13]). Пізніше з’являються альтернативні концепції (орієнталізму Е. Саїда [19], полуорієнталізму Л. Вульфа [21], інвенції традицій Е. Хобсбаума [6;14], уявних спільнот Б. Андерсона [7], концепція гібридності й мімікрії Хомі Бхабха [8;9] тощо), в яких Схід сприймався з позицій *Іншого* в негативному ключі.

Таким чином, незважаючи на багатоміліардну історію взаємин, Захід і Схід, як і раніше, залишаються антиномними системами: з різним світоглядом, традиціями, економічним та військово-політичним потенціалом.

В останні десятиліття, в процесі розвитку глобалізаційних процесів між цивілізаціями виявився цілий спектр проблем, загострилися протиріччя глобального та локального у структурі світової спільноти. Що спровокувало виникнення цієї опозиції? Глобалізація, котра характеризується комплексною взаємозалежністю націй та народів, передбачає орієнтацію суспільства на ідеал певної інтегративної цивілізації як єдиного планетарного соціокультурного комплексу. В основі цієї моделі лежить презумпція мультикультуралізму як суспільного феномена «співіснування багатьох різноманітних етнічних, культурних, конфесійних груп в одному спільному соціальному просторі» [17, 14]. Однак ключовий принцип мультикультуралізму – збереження культурних коренів кожного етносу як основної одиниці поліетносфери – досі залишається лише наміром.

Головна причина такого становища – протиріччя між прагненням Заходу до гегемонії на світовій арені та орієнтацією народів на самоідентифікацію. Захід, інтегруючи слабкі країни у глобальну систему, в якій він домінує, за допомогою міжнародних інститутів активно нав’язує їм власну політику (економічну, культурну, правову тощо) та західну модель демократії. Зворотним боком єдиного соціокультурного простору стає інтенсифікація відтоку інтелектуального потенціалу з “малих” країн до сильних в економічному та політичному плані держав.

Якщо при моделюванні системи господарства концепція глобалізації спирається на закономірні принципи ринкової економіки, при моделюванні її політичної організації – на принципах демократії, то при конструюванні культурного простору уніфікований підхід викликає глибокі сумніви. Сьогодні Захід так і не зміг перемогти ті непорозуміння, що пов’язані з етнокультурною різноманітністю. Тому паралельно з ростом західного універсалізму активізується процес усвідомлення людиною своєї належності до певної етнічної спільноти. Акцент робиться на традиції, норми й цінності, котрі були вироблені пращурами.

Падіння комунізму зміцнило на Заході думку, що ідеологія демократичного лібералізму триумфально перемогла в усьому світі, й тому вона універсально прийнятна. Однак, як відзначав У. Кимліка [16], у західному суспільстві принцип рівності прав розповсюджується лише на людей, які належать до християнської європейської культури й поділяють її головні цінності. Усі інші культурні спільноти опиняються в становищі маргіналів, у першу чергу, біженці з країн Африки та Близького Сходу. Для них формується система нормативних заборон, що веде до конфліктогенності всередині суспільства й провокує міжетнічні конфлікти. Як реакція на мультикультуралізм, виникли різноманітні моделі міжкультурних відносин, що ґрунтуються на диференціації національних культур (У. Кимліка, Ч. Кукатас) [15;16].

Отже, актуальною проблемою глобалізації стає антагонізм між прагненням Заходу насаджувати універсальну західну культуру та втратою її привабливості для інших народів.

Однак, центральним і найбільш небезпечним аспектом глобальної політики залишається конфлікт між Сходом і Заходом – цивілізаціями з різним світоглядом, менталітетом та неоднаковим рівнем соціального і економічного розвитку. Перевага Заходу у світовій економіці, військово-політичній сфері, нав’язування світу вестернізації викликали активну протидію з боку інших культур. Як показав С. Хантінгтон, саме «зіткнення цивілізацій є найбільшою загрозою миру в усьому світі» [5, 9].

На глобальному рівні світової політики основні сутички відбувається між Заходом та рештою світу, між християнською та мусульманською цивілізаціями. Глибокий антагонізм ідентичностей, що лежить в основі багатьох військових конфліктів (між арабами та ізраїльтянами, албанськими мусульманами та сербами, індійцями та пакистанцями, іспанськими мусульманами й християнами, шріланкійськими буддистами й тамілами, ліванськими шиїтами й маронітами), спровокував безліч терористичних актів у різних кінцях планети.

Сьогодні Близький Схід та Північну Африку захлеснула хвиля міжобщинних та міжетнічних конфліктів, що підігриваються мусульманською войовничістю й призводять до дестабілізації міжнародних відносин. Це стало об'єктивною причиною зростання міграційних процесів із мусульманського світу в Європу і, як наслідок, – намагання обмежити потік мігрантів, що викликає напругу на Заході.

Ситуація загострюється збільшенням числа соціальних та політичних гравців у сучасному світі (посилиється могутність Китаю; зростає загроза ядерної зброї з боку Північної Кореї тощо). Значну дестабілізацію в світове співтовариство вносить також введення санкцій проти Росії, Ірану та північної Кореї. Небезпечним наслідком глобального економічного й соціального розвитку країн стало також розповсюдження військового потенціалу в світі, що дозволяє окремим державам панування над іншими країнами своєї цивілізації та свого регіону.

Таким чином, можна констатувати: глобалізація, з одного боку, показала, що світ взаємозалежний, з іншого – загострила комплекс протиріч на міжцивілізаційному та міжетнічному рівнях. Це детермінувало критичне переосмислення глобалізації як етапу розвитку світового співтовариства й активізувало пошук теоретико-концептуальних і прикладних парадигм, що забезпечили б ефективний процес комунікації між народами.

Говорячи мовою синергетики, сьогодні світ знаходиться у дестабілізованому, “неврівноваженому стані”. Одночасно йде активізація його креативних сил та інтенсивна генерація плюральних версій нового семантико-аксіологічного змісту, що детермінують фазовий перехід системи (точка біфуркації) до нової форми її розвитку – *діалогізації*. Ця форма може приймати варіативний характер, що залежить від цілого ряду факторів (ступеня відкритості контактуючих сторін, їх економічного, політичного рівня, культурних та релігійних особливостей, регіонального фактору тощо).

Вихідні орієнтири для осмислення “діалогічного повороту” слід шукати у природі феномена *діалогізації* як однієї з форм інтернаціоналізації суспільного життя, сутність якої полягає у розвитку та зближенні націй і народів. Протягом історії інтернаціоналізація неодноразово змінювала свої форми (всебічні зв'язки → співробітництво → інтеграція → глобалізація), кожна з яких відбивала ступінь зрілості суспільства та цивілізації в цілому. Цей процес носить хвилеподібний характер, реперними точками при переході від однієї форми до іншої (точки біфуркації) слугували такі катаклізми, як Друга світова війна, Карибська криза, розпад соціалістичної системи тощо.

Діалогізація не відступає повністю від ідей глобалізації, а бере на озброєння те позитивне, що було накопичено в її архітектоніці, але в новому змістовому контексті. Її головними принципами є: усвідомлення єдності та різноманіття світу; визнання своєрідності й самоцінності кожної з культур, а також полівекторного характеру їх розвитку; толерантне ставлення до *Іншого*. Ефективність процесу діалогізації залежить від балансу розвитку та зближення націй і народів. Зменшення ролі одного з компонентів призводить до перекосів у динаміці міжнаціональної та міжетнічної взаємодії. Розв'язання цих протиріч можна досягнути шляхом інституційного регулювання діалоговими процесами з урахуванням національних інтересів.

Переосмислюється стратегія у вирішенні проблеми взаємодії народів. Провідна роль у цьому процесі надається комунікації, а важливим механізмом її упровадження є діалог на всіх її рівнях. Транспонуючи теорію діалогістики на матрицю діалогізації, можна концептуалізувати основні умови діалогічної взаємодії: наявність у комунікантів внутрішньої потреби висловити свою позицію з проблемних питань; готовність сприйняти й оцінити позицію партнера; прагнення до активної взаємодії; наявність загальної змістової платформи у вирішенні обговорюваної проблеми.

Важливими факторами, що сприяють позитивному діалогу є наявність спільних інтересів та ціннісних орієнтацій комунікантів. А втім, як можна говорити про продуктивність діалогу між суб'єктами з різними світоглядними системами, наприклад, між тоталітарним Сходом та Заходом з його республіканським ідеалом свободи особистості. Сама постановка питання здається проблематичною. Акцент на синтезі цінностей, що широко поданий у сучасному західному політичному дискурсі [11], на мій погляд, є утопічним.

До того ж діалог, причому діалог ефективний, між цивілізаціями й народами, що стоять на різних світоглядних позиціях, цілком можливий. Необхідними умовами успіху діалогізації є: опора на загальнолюдські цінності; вільний обмін поглядами та ідеями між людьми та народами; накопичення критичної маси людей, орієнтованих на міжкультурний діалог; толерантне ставлення до культури *Іншого*. В архітектоніці діалогізації толерантність повинна стати світоглядним принципом, змістовим орієнтиром ціннісно-нормативної системи суспільства, перерости в усвідомлення конкретної цілі – підтримку стабільності у світовому просторі.

Зазначимо, що феномен толерантності має контекстуальний та еволюційний характер і залежить від ступеня його включення в ціннісно-нормативну систему конкретного суспільства. Примітно, що вперше в європейській історії проблема толерантності виникла на релігійному рівні, й первісний зміст терміна був – віротерпимість. Здавалось би, віра повинна породжувати милосердя та терпимість, однак у дійсності релігійна людина може легко впасти у спокусу фанатизму. Історія показала, що немає нічого більш складного, ніж бути толерантними до людей із іншими релігійними переконаннями.

В основі цього явища лежить уявлення про непогримість власних ідей та тверда упевненість у помилковості інших поглядів. Тобто, цей процес завжди відбувався у постійній опозиції *Я–Інший*. Толерантне ставлення до людей, які відрізняються своїми переконаннями і навичками, потребує розуміння, що істина не може бути однозначною – вона багатогранна і, що існують інші думки, які здатні пролити світло на сутність питання. Необхідне усвідомлення того, що за суто зовнішніми людськими відмінностями (різний колір шкіри, розріз очей), за різноманіттям поглядів ховається щось більш важливе – належність до людства у цілому. З'ясовуючи цінності, орієнтації, оцінки, моделі поведінки *Іншого*, необхідно шукати не те, що роз'єднує людей, а те, що їх єднає. Лише тоді вони будуть відкритими до процесу діалогізації.

У цьому ракурсі на перший план виходить осмислення цінності культурної різноманітності, визнання за людиною невідчужуваних прав і свобод, уважне ставлення до *Іншого*, повага інших поглядів, традицій, стилів, практик релігійного життя без внутрішньої згоди з ними. В умовах демократії комунікація сприяє встановленню й підтримці плюралістичного балансу духовного життя суспільства, що забезпечується як самими його членами, так і певними інституціями.

У процесі комунікації слід уникати парадіалогу, як «одного з різновидів квазидіалогічного дискурсу, що характеризується симуляцією й пародіюванням діалогічної логіки розгортання предметної програми комунікації та заміною її набором логічних і прагматичних нісенітниць» [3, 80]. По-суті, парадіалог є формою симуляції діалогу, мовної демагогії, що веде до містифікації реальної логіки діалогічного процесу.

Отже, криза в системі взаємодії цивілізацій в останнє десятиліття дала поштовх процесу зміни наукової парадигми. На місце глобалізації приходять діалогізація як сучасна форма інтернаціоналізації, що ґрунтується на комунікативному принципі. Проведений аналіз історико-культурного аспекту феномена дихотомії Схід–Захід дає можливість осмислити чинники трансформації культурологічних парадигм ХХ–ХХІ ст.

Примітки

¹ Термін "Схід" використаний для ідентифікації країн азіатського регіону: Далекого Сходу (Китай, Японія, Корея), Південно-Східної Азії (Індонезія, Малайзія, Таїланд, Філіппіни та ін.), Південної Азії (Бангладеш, Індія, Пакистан, Шрі-Ланка тощо) і Середнього Сходу (Афганістан, Іран, Туреччина,); під Заходом розуміються країни Європи і США.

Література

1. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном; пер. с англ. П.М. Кудюкина. Санкт-Петербург: Университетская книга, 2001. 416 с.
2. История стран Азии и Африки после Второй мировой войны. В 2 ч. . Ч.1. / С.И. Лунев [и др., под ред. С.И. Лунева]. Москва: Изд-во Юрат, 2017. 429 с. URL: <https://biblio-online.ru/viewer/istoriya-stran-azii-i-afriki-posle-vtoroy-mirovoy-voyny-v-2-ch-chast-1-421431#page/29>
3. Поцелуев С.П. Диалог и квазидиалог в коммуникативных теориях демократии. Монография. Ростов н/Д: СКАГС, 2010. 496 с.
4. Пребиш Р. Периферийный капитализм: есть ли ему альтернатива; пер. с исп. Москва: ИЛА РАН, 1982. 337 с.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Самуэль Хантингтон; пер. с англ. Т. Велимеева. Москва: Изд-во АСТ, 2015. 571 с.
6. Хобсбаум Э. Эпоха крайностей. Короткий XX век: 1914–1991; пер. с англ. Е. Нарышкина, А. Никольская. Москва: Независимая газета, 2004. 632 с.
7. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London; New York: Verso, 2006. 256 p.
8. Bhabha H. Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse // Source: October. 1984. Vol. 28. P. 125–133.
9. Bhabha H. The Location of Culture. 2 edition. London: Routledge & Kegan Paul, 2004. 440 p.
10. Cardoso F.N. Dependency and Development in Latin America / Fernando Henrique Cardoso, Enzo Faletto. Berkeley: University of California Press, 1979. 227 p.
11. Etzioni A. The End of Cross-Cultural Relativism // Alternatives, Social Transformation and Humane Governance. – April-June 1997. Vol. 22. № 2. P.177–189.
12. Frank A.G. Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil. New York: Monthly Review Press, 1967. 224 p.
13. Galtung J. Teoría y métodos de la investigación social: 2 t./ Johan Galtung. Buenos Aires: Eudeba, 1966–1971. Т. 1. 1966. 205 p. Т. 2. 1971. 403 p.
14. Hobsbawn E. The Invention of Tradition / Eric Hobsbawn, Terence Ranger. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. – 329 p.
15. Kukathas Ch. The Liberal Archipelago: A Theory of Diversity and Freedom / Ch. Kukathas. Oxford: Oxford University Press, 2003. 292 p.
16. Kymlicka W. Immigration, Multiculturalism and the Welfare State // Ethnic and International Affairs. Vol. 20.3. 2006. P. 1–20.
17. Moore W. Global Sociology: The World as Singular System // American Journal of Sociology. New York. 1966. Vol. 7. P. 475–482.
18. Prebisch R. The Economic Development in Latin America and its Principal Problems. New York: Lince Success, 1950. 59 p.

19. Said E.W. Orientalism: Western Conception of the Orient. London: Penguin Books, 2016. 416 p.
20. Wallerstein I. The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. Berkeley: University of California Press, 2011. 444 p.
21. Wolff L. Investing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment. Redwood, CA: Stanford University Press, 1994. 436 p.

References

1. Wallerstein, I. (2001). Analysis of world systems and the situation in the modern world (P.M. Kudyukina, Trans.). St. Petersburg: University Book [in Russian].
2. Ed. Lunev, S.I. (2017). History of Asia and Africa after the Second World War: at 2 t. Part 1: Textbook for academic. Moscow: Yurat [in Russian].
3. Potseluyev, S.P. (2010). Dialogue and quasi-dialogue in communicative theories of democracy. Rostov-on-Don: SKAGS [in Russian].
4. Prebisch, R. (1982). Peripheral capitalism: is there an alternative for it (trans. from Spanish). Moscow: ILA RAS [in Russian].
5. Huntington, S. (2015). Clash of Civilizations (T. Velimeeva, Trans.). Moscow: AST [in Russian].
6. Hobsbawn, E. (2004). Epoch of extremes. The Short 20th Century: 1914 (E. Naryshkina, A. Nikolskaya, Trans.) Moscow: Independent newspaper [in Russian].
7. Anderson, B. (2006). Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London; New York: Verso [in English].
8. Bhabha, H. (1984). Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse. The MIT Press: A Special Issue on Psychoanalysis. Vol. 28, 125–133 [in English].
9. Bhabha, H. (2nd ed.). (2004). The Location of Culture. London: Routledge & Kegan Pau [in English].
10. Cardoso, F.N. (1979). Dependency and Development in Latin America (F.H. Cardoso, E.Faletto). Berkeley: University of California Press [in English].
11. Etzioni, A. (1997). The End of Cross-Cultural Relativism. Alternatives, Social Transformation and Humane Governance. Vol. 22, 2, 177–189 [in English].
12. Frank. A.G. Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil. New York: Monthly Review Press [in English].
13. Galtung, J. (1966–1971). Teoria y métodos de la investigación social: 2 t. Buenos Aires: Eudeba [en español].
14. Hobsbawn, E. (2013). The Invention of Tradition.(E. Hobsbawn, T. Ranger). Cambridge: Cambridge University Press [in English].
15. Kukathas, Ch.(2003). The Liberal Archipelago: A Theory of Diversity and Freedom as. Oxford: Oxford University Press[in English].
16. Kymlicka, W. (2006). Immigration, Multiculturalism and the Welfare State. Ethnic and International Affairs. Vol. 20, 3, 1–20 [in English].
17. Moore, W. (1966). Global Sociology: The World as Singular System. American Journal of Sociology. Vol. 7, 475–482 [in English].
18. Prebisch, R. (1950). The Economic Development in Latin America and its Principal Problems. New York: Lace Success [in English].
19. Said, E.W. (2016). Orientalism: Western Conception of the Orient. London: Penguin Books [in English].
20. Wallerstein, I. (2011). The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. Berkeley: University of California Press [in English].
21. Wolff, L. (1994). Investing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment. Redwood, CA: Stanford [in English].

Стаття надійшла до редакції 5.01.2019 р.